

СОЦІОЛОГІЧНІ НАУКИ

Сосновська А.В.

студентка,

Одеський національний морський університет

СОЦІАЛЬНА ДИСТАНЦІЯ МІЖ ВІКОВИМИ ГРУПАМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Останніми роками в українському суспільстві спостерігається помітний процес зростання кількості населення людей похилого віку, що збігається із загальноєвропейською тенденцією постаріння населення та пов'язано зі збільшенням середньої тривалості життя та падінням народжуваності. Цей процес супроводжується виникненням нових соціальних проблем, які є наслідком взаємодії старшої вікової групи і інституційної структури суспільства, яка не встигає враховувати тиск інтересів і потреб цієї групи, а також взаємодії різних вікових груп (перш за все, молоді та літніх людей) і прояву соціальної дистанції поміж ними.

Конкурентність між віковими групами, зміна соціального статусу (внаслідок трансформаційних процесів) та інші фактори породжують віддаленості вікових груп, що знаходить вияв як у їхньому суб'єктивному відчутті, так і в об'єктивних відмінностях статусних позицій. Це, в свою чергу, провокує соціальні суперечності, чинниками яких стають вікові нерівності та ейджизм. Незважаючи на значущість цих процесів, в українській соціології відсутня достатня до них увага; невивченими є глибина, форми прояву і чинники соціальної дистанції між старшою віковою групою і рештою суспільства, нерозвинутим є відповідне теоретичне уявлення про ці феномени і процеси, яке б враховувало як об'єктивні, так і суб'єктивні прояви соціальної дистанції.

Метою даної статті є визначення об'єктивних та суб'єктивних проявів соціальної дистанції між старшою віковою групою і молоддю як полярними за віком соціальними групами, які конкурують за статусні позиції та культурні впливи в соціальних взаємодіях. Для досягнення мети буде здійснена концептуалізація та операціоналізація поняття соціальної дистанції між віковими групами, на підставі чого проаналізовані емпіричні дані по Україні Європейського соціального дослідження, четверта хвиля якого (2009 р.) включала спеціальний модуль «Experiences and Expressions of Ageism», розроблений британськими соціальними психологами під керівництвом Домініка Абрамса та присвячений порівняльному вивченню досвіду та сприйняття проявів ейджизму.

«Соціальна дистанція» як соціологічне поняття було запроваджено Г. Зімелем для характеристики соціальної взаємодії у фізичному просторі, в якому спостерігалась зміна соціальної взаємодії при зміні географічної відстані [2]. Проте

найбільш обґрунтовано дане поняття представлено в працях Р. Парка та Е. С. Богардуса. Перший застосував категорію соціальної дистанції до вивчення установок, які проявляються в міжособистісних та міжгрупових соціальних взаємодіях як наслідок (не-)порозуміння і близькості/відчуженості в соціальних відносинах між групами [1]. Е.С. Богардус, у свою чергу, здійснив операціоналізацію поняття соціальної дистанції через індикатори соціальних контактів різного ступеня близькості, до яких готові або не готові вдатися індивіди при взаємодії. Останнє знайшло втілення у відомій «шкалі Богардуса» [4].

Іншу традицію в тлумаченні категорії соціальної дистанції започаткував П. Сорокін, для якого «соціальна дистанція» є характеристикою позицій у соціальному просторі з точки зору їх близькості або віддаленості, а тому для визначення соціальної дистанції необхідним є знання об'єктивних індикаторів цих позицій (сімейний стан, громадянство, національність, релігія, професія, приналежність до політичних партій, економічний статус, походження тощо). Чим суттєвішими будуть відмінності між об'єктивними позиціями, тим, за Сорокіним, відповідно більшою ставатиме соціальна дистанція [3].

Наразі у соціологічній науці сформувався два домінуючі теоретико-методологічні підходи до вивчення соціальної дистанції, згідно з якими ця категорія описує або суб'єктивне відчуття відчуженості між членами різних груп (Л. фон Візе, Р. Парк, Е.С. Богардус), або розбіжність у характеристиках об'єктивного прояву соціального становища різних груп (П. Сорокін, П. Бурдьє). Закономірним підсумком цих теоретикометодологічних напрацювань стала конструктивістсько-структуралістська концепція П. Бурдьє, яка враховує здобутки зазначених конкурентних теоретичних напрямків. За цією концепцією соціальна дистанція визначається як близькість/віддаленість позицій у соціальному просторі, що існують як об'єктивно (через розподіл різних видів благ та послуг), так і суб'єктивно (як ментальна структура) [1]. Саме це визначення нами взято як робоче в даному дослідженні. Такий теоретичний підхід до тлумачення соціальної дистанції має показати, як об'єктивні структури (ресурси, позиції) пов'язані зі взаємним сприйняттям та оцінюванням з боку полярних вікових груп.

Відповідно до поставленої мети дослідження методологія конструктивістського структуралізму дозволяє побачити як об'єктивні, так і суб'єктивні прояви соціальної дистанції у їх спорідненості. З позиції конструктивізму соціальну дистанцію зведено до суб'єктивних показників, як-то: культурні зразки й стереотипи, суб'єктивна близькість і віддаленість, чії корені знаходяться в культурно-символічній та ідеологічній сферах. Застосування структуралістської рамки бачення дослідницького предмету дозволить нам показати об'єктивний вимір соціальної дистанції як прояв нерівності об'єктивних соціальних позицій, що виражений у доступі до суспільно значущих соціальних ресурсів – владних, матеріальних, кар'єрних, культурних тощо. Отже, соціальна дистанція характеризує відмінності в позиціях соціальних груп та індивідів у соціальному просторі, які, з одного боку задаються соціальною структурою, а з іншого – виступають продуктом соціального конструювання.

Для реалізації поставленої мети здійснено емпіричне дослідження, в межах якого використовувалися методи статистичного аналізу, кореляційний та факторний аналізи. Емпіричну базу склали дані, отримані в рамках четвертої хвилі міжнародного дослідницького проекту «Європейське соціальне дослідження» (ESS), в якому представлена Україна [1]. У рамках дослідження перевірено дві основні гіпотези. По-перше, ми припускаємо, що в сучасному українському суспільстві соціальна дистанція за сукупністю суб'єктивних та об'єктивних проявів буде помітною, проте не досягатиме критичного рівня (домінуватимуть помірні оцінки дистанції). Це зумовлено тим, що хоча соціальна нерівність за віком й існує в суспільстві, проте суб'єктивно вона сприйматиметься як закономірна, що пов'язано з функціонуючими віково-рольовими очікуваннями щодо полярних вікових груп. По-друге, припускаємо, що прояви соціальної дистанції як соціальних контактів різного ступеня близькості, обумовлених стереотипами, будуть більш помітними щодо літніх людей. Тобто, молодіжна група характеризуватиметься вищими оцінками дистанціювання, ніж старша. Це може бути обумовленим як конкурентністю полярних вікових груп, так і домінуванням усталених віково-рольових очікувань та упереджень стосовно літніх людей.

Ми досліджуємо соціальну дистанцію між полярними віковими групами: молоддю та літніми людьми. Поняття вікової групи суттєво відрізняється від поняття покоління як культурно-історичної спільноти людей, об'єднаних не стільки межами віку, скільки загальними умовами соціалізації й функціонування в конкретній історичний період часу [2]. В даному дослідженні вікову групу ми визначаємо як певну сукупність людей одного вікового діапазону, для якої характерним стає подібний набір життєвих шансів, соціальних прав та обов'язків [4]. Враховуючи шкалу вимірювання віку респондентів, застосовану в ESS, до молоді будемо відносити людей віком від 21 до 30 років. Такий вибір вікових меж обумовлений тим, що нас цікавить соціальна дистанція як прояв відмінностей у статусних позиціях, а тому необхідно сфокусуватися на молоді як групі, що активно набуває статусу. Верхня межа обмежена віком, обумовленим інструментарієм ESS як вік «молодого керівника». Літні люди або старша вікова група визначаються в діапазоні від 55 до 70 років. Нижню межу старшої групи обумовлено граничним пенсійним віком для жінок в Україні, тоді як верхню – віком «літнього управлінця». Відповідно до мети дослідження з емпіричного масиву з підвибіркою по Україні в 1845 респондентів було відібрано 793 респонденти, які відповідають зазначеним віковим критеріям. Дані зазнали зважування, внаслідок чого було отримано дві приблизно рівні за наповненістю вікові групи: 49,9% – молодь та 50,1% – літні. Операціоналізація соціальної дистанції спирається на концептуальне бачення феномену в межах конструктивістського структуралізму та враховує здобутки основних теоретико-методологічних підходів до його вимірювання. Відтак, ми виділяємо наступні прояви соціальної дистанції: почуття товариськості і взаєморозуміння; контакти між полярними віковими групами; вікові стереотипи; сприйняття соціального статусу полярних вікових груп; розподіл ресурсів і доступу до них; вікова дискримінація.

За результатами вторинного аналізу емпіричних даних було встановлено, що відносини між полярними віковими групами характеризуються середнім рівнем почуття товариськості та взаєморозуміння. Для своєї вікової групи значення індексу, що фіксує позитивне ставлення, є помітно вищим. При цьому превалюють середні оцінки.

Насамкінець зауважимо, що соціологічне вивчення даної проблематики потребує суттєвого поглиблення. Його результати можуть використовуватися для подальшого вивчення соціальної дистанції між віковими групами, зокрема її регіональної, класової, етнічної обумовленості. Доречним буде аналіз соціальної дистанції в міжнаціональному розрізі, що дозволить виявити національно (культурно та інституціонально) обумовлені моделі соціальних нерівностей за віком та моделі соціальних відносин між віковими групами. Результати такого дослідження можуть прислужитися регулюванню соціальної політики щодо молоді й старших вікових груп, спрямованого на підвищення солідарності в суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Бурдые П. Социология политики – М.: Socio-Logos, 1993. – 336 с.
2. Глотов М.Б. Поколение как категория социологии // Социологические исследования. – 2004. – № 10. – С. 42–48.
3. Зиммель Г. Социальная дифференциация. (Социологические и психологические исследования). Изб.: том 2: Созерцание жизни. – М.: Юрист, 1996. – 607 с.
4. Иващенко О.В. Статусные неравенства: эффект возраста // Новые социальные неравенства / Под ред. С.А. Макеева. – К., 2006. – С. 254–269.